

Особливості перекладу англійських авіаційних термінів українською мовою

Підготовка майбутніх авіаторів до професійно-мовленнєвої діяльності неможлива без чіткого уявлення про те, що являє собою підмова авіації, якими є особливості англійської та української авіаційних терміносистем, у чому полягають закономірності перекладу авіаційних термінів.

Професійне мовлення авіаційних фахівців реалізується засобами авіаційної підмови. З лексичного погляду, авіаційна підмова, як і будь-який інший різновид науково-технічного дискурсу, охоплює словниковий фонд стилістично нейтральної літературної мови, загальну науково-технічну термінологію, а специфічними у ній є авіаційна термінологія, радіотелефонна фразеологія і професійне аргю.

Зупинимося на аналізі того про шарку лексики авіаційної підмови, який, за визначенням Л.В. Успенського, покликаний найбільш "точно" і "нейтрально" відображати в мовленні специфіку професійної діяльності авіаторів [4], – на авіаційній термінології. Задля цього з'ясуємо сутність понять "термін" і "термінологія".

З цілої низки властивостей, які науковці (В. В. Виноградов, Г. О. Винокур, Б. М. Головін, В. П. Даниленко, Л. А. Капаназе, І. С. Квітко, Н. З. Котелова, В. М. Лейчик, Д. С. Лотте, О. О. Реформатський та ін.) приписують терміну, найбільш істотними, з нашого погляду, є: 1) терміни систематизовані і взаємопов'язані з іншими одиницями термінологічного поля; 2) зміст терміна – це приписувана йому дефініція; 3) функція терміна – вираження спеціального професійного поняття. До похідних належать: однозначність, нейтральність, точність, лаконічність, зручність утворення похідних слів, правильність і милозвучність. Відтак, під терміном, слідом за М. М. Бондарчук, розуміємо спеціальне найменування з науково-технічної галузі, що функціонує у сфері професійного спілкування і є компонентом сучасної наукової класифікаційної системи [1: 43], а під терміносистемою – організовану сукупність термінів певної галузі знання. У нашому випадку, мова йтиме про авіаційну терміносистему.

З'ясуємо, якими є джерела виникнення англійської й української авіаційної термінології. В англійській авіаційній терміносистемі переважну більшість складають терміни, запозичені з іноземних мов або штучно створені вченими на базі, головним чином, латинської та грецької мов. Термінологи виокремлюють дві основні причини розвитку термінів та їх сукупностей, з-поміж них: 1) глибше пізнання вже відомих або відкриття нових фактів об'єктивної реальності; 2) власний розвиток цієї реальності, виникнення нових фактів, подій чи явищ. У першому випадку термін здебільшого замінюється на більш точний, а термінологія стає повнішою. Наприклад, з ускладненням хвостової частини літака відбулася деталізація англійського терміна *tail* та українського терміна *хвіст*. Порівняйте: англ. *tail* – *tail unit*, *tail assembly*; укр. *хвіст* – *хвостова частина*, *хвостове оперення*. У другому випадку до термінології залучаються нові елементи, які відображають нові предмети чи реалії, напр., англ. *engine* – *aviation engine* – *piston engine* – *turbo-prop engine* – *turbo-jet engine*; укр. *двигун* – *авіаційний двигун* – *поршневий двигун* – *турбогвинтовий двигун* – *турбореактивний двигун*.

Найбільша кількість термінів сформувалася в українській мові на основі греко-латинізмів (в основному це терміни старих галузей) та термінології германських і частково романських мов. В українській авіаційній терміносистемі переважають терміни запозичення з англійської (*авіація*, *автопілот*, *аеропорт*, *гелікоптер*, *радар*) та французької (*фюзеляж*, *шасі*) мов. Частина термінів запозичується із близькоспорідненої російської мови (*башмак*, *кабан*). Проникнення іншомовних слів є закономірним процесом, завдяки якому відбувається знайомство з новими предметами, поняттями, досягненнями, ліквідація багатозначності власної лексики. Слід зауважити, що більшість запозичень прийшла в українську мову через російську або польську мови, що пояснюється історичним поступом України.

У термінології склалася своя специфічна система способів терміноутворення, що значно відрізняється від традиційних шляхів словотвору в українській мові. Визначають такі способи термінотворення: лексико-семантичний, морфологічний, лексико-синтетичний [1: 58]. Лексико-семантичне термінотворення – це такий спосіб мовної номінації, за якого основним способом створення нового терміна є семантичний розвиток слова, напр., англ. *jacket* – *куртка* і *кожух*, *jar* – *гличик* і *конденсатор*, *to load* – *навантажувати* і *заряджати*, укр. *крило птаха* і *крило літака*, *розгін демонстрації* і *розгін літака*, «*бочка*», «*свічка*», «*змійка*», «*петля*» (фігури вищого пілотажу) і т. ін.. При морфологічному способі термінотворення новий термін утворюється на базі однієї чи декількох похідних основ за допомогою словотвірних афіксів, напр., англ. *bear-ing*, *circl-ing*, *control-er*, *safe-ty*; укр. *бовт-ан-к-а*, *при-земл-енн-я* і т. ін.; словоскладання, напр., англ. *accident-free*, *air-craft*, *auto-throttle*, *gyro-plane*, укр. *аеро-динамічний*, *радіо-маяк*, *само-пис*, *суцільно-металевий*. Специфічним для англійської мови є використання у структурі термінів прийменників, напр., англ. *leveling-off*, *check-in*, *circle-to-land*, *lock-on*, *noising-over*, *take-off*. За допомогою лексико-синтетичного способу утворюються дво- чи багаточленні термінологічні сполучення, напр., англ. *radio communication equipment*, *snow clearing equipment*; укр. *двопалубний фюзеляж*, *фюзеляж з каркасом зі сталевих труб* і т. ін. Частина термінів утворюється при поєднанні декількох способів термінотворення.

Зростання довжини термінів-словосполучень, утворених за допомогою лексико-синтетичного способу, призводить до виникнення таких різновидів морфологічного способу утворення термінів як аббревіація і скорочення. Розвиток цих способів характеризується у кількісному плані збільшенням кількості утворених термінів, а в якісному – скороченням їх матеріальної форми. Текстові скорочення використовуються при багатократному повторенні терміна з метою організації більш економного і зв'язного тексту. У цьому випадку скорочення йдуть шляхом збереження початкових літер терміна: англ. *RMI* – *radio magnetic indicator*, укр. *ЗПС* – *злітно-посадкова смуга* та ін. Характерною рисою термінологічної аббревіації є те, що застосовується вона як паралельний варіант багатокомпонентних термінів. У сучасних національних термінологіях, зазначає Р. О. Гільченко, широко вживаються запозичені аббревіації, які по суті не розшифровуються рідною мовою, напр., укр. *ІКАО* (англ. *ICAO* – *International Civil Aviation Organization*) мало б звучати як *МОЦА* (*Міжнародна організація цивільної авіації*) [2: 81]. Розмірковуючи над функціонуванням аббревіатур в авіаційній термінології, Т. Б. Горохова доходить висновку, що використання аббревіатур як заміників термінів значно простіше за утворення термінів більш звичними в мові шляхами. Однак таке скорочення потребує попереднього розшифрування і пояснення, що означає кожна літера окремо і якому повному терміну відповідає аббревіація в цілому. При цьому внутрішня форма таких аббревіатур забувається значно швидше, ніж загальнозживані скорочення [3].

Наші спостереження над компонентною структурою авіаційних термінів англійської та української мов підтвердили висновки учених-термінологів, що в більш старих терміносистемах часто використовуються терміни, що складаються з одного слова, а в більш молодих – переважають дво- і багатослівні терміни. М. М. Бондарчук доходить висновку, що у відносно молодій, динамічній, сучасній українській авіаційній термінології складені (дво- і багаточленні) терміни можуть бути значно зручнішими за однослівні, оскільки дозволяють на етапі формування системи "з більшою наочністю розкрити стосунки між окремими поняттями, що підтверджується прикладами з авіаційної термінології" [1: 59].

При перекладі англійських авіаційних термінів українською мовою необхідно враховувати такі моменти: а) частина термінів, що мають міжнародний характер, відтворюється в українській мові шляхом транслітерації і не потребує перекладу: *antenna* – *антена*, *composite* – *композит*, *briefing* – *брифінг*; б) деякі терміни мають прямі відповідники в українській мові і відтворюються відповідними еквівалентами: *hydrogen* – *водень*, *tailplane* – *горизонтальне хвостове оперення*; в) частина термінів при перекладі зазнає калькування, тобто перекладу за допомогою українських слів і виразів, що дослівно відтворюють слова й вирази англійської мови: *data base* – *база даних*, *flying field* – *льотне поле*; г) у випадку, коли словник не дає прямого відповідника англійського терміна, перекладач вдається до описового перекладу, що точно відтворює зміст іншомовного слова у даному контексті: *trailing edge* – *заднє ребро крила*, *carbon-fibre-reinforced plastic* – *пластик, армований склотканиною*, *wet wing* – *крило з вбудованими пальними баками*, *wing airfoil* – *аеродинамічна поверхня крила*.

При перекладі скорочень необхідно враховувати: а) англійське скорочення може відтворюватися еквівалентним українським скороченням: *CAD* (*computer-aided design*) – *САПР* (*система автоматизованого проектування*), *SSR* (*secondary surveillance radar*) – *ВОПЛ* (*вторинний оглядовий радіолокатор*), *APU* (*auxiliary power unit*) – *ДСУ* (*допоміжна силова установка*), *ATS* (*air traffic service*) – *ОПП* (*обслуговування повітряного руху*), *IMS* (*instrument meteorological conditions*) – *ПМУ* (*приладні метеорологічні умови*); б) відтворення англійського скорочення відбувається методом транслітерації: *ARTRAC* (*Advanced Real-Time Range Control*) – *перспективна система управління «Артрак» з автоматичним перетворенням в реальному масштабі часу одержуваних при радіосупроводі сигналів*, *FORTTRAN* (*Formula Translation*) – *процедурна алгоритмічна мова «Форттран»*, *NOTAM code* – *код NOTAM*; частина аббревіацій відтворюється зі збереженням літерного коду англійської мови: *SAR* (*search and rescue*) – *SAR* (*пошук і рятування*), *RPL* (*repetitive flight plan*) – *RPL* (*повторюваний план польоту*), *OAS* (*obstacle assessment surface*) – *OAS* (*поверхня оцінки перешкод*); в) може відбуватися пряме запозичення з англійської в українську мову, у такий спосіб відтворюються марки літальних апаратів (*B737-200*, *ATR-42*, *DC-8-54*), авіаційних двигунів (*RTM322*, *TRE331-14*, *JT15D-4*), пілотажно-навігаційного обладнання (*AN/AC182*, *LRN500*, *ASR360*); г) передача англійського скорочення може відбуватися методом транскрибування, наприклад: *EAGLE* (*Elevation Angle Guidance Landing Equipment*) – *глісадний посадковий радіомаяк «ІГЛ» з управлінням за кутом місця*; і, насамкінець, д) відтворення англійського скорочення може відбуватися описовим шляхом. Такий спосіб перекладу повинен повністю відобразити технічну сутність скорочення, наприклад: *WIDE* (*Wide-angle Infinity Display Equipment*) – *призначена для наземних тренажерів ширококутна система представлення візуальної інформації про повітряну обстановку, що надходить від ЕОМ*.

Існують загальні закономірності перекладу текстів авіаційної тематики, насичених галузевою термінологією. У той час як основна трудність перекладу художньої прози полягає в необхідності інтерпретації намірів автора, тобто у відтворенні не лише зовнішніх фактів, але й у збереженні психологічних і емоційних елементів, закладених у тексті, завдання, що стоїть перед перекладачем науково-технічного тексту, який позбавлений емоційності, виявляється іншою – точно передати думку автора, лише за можливості зберегти особливості його стилю. Для того щоб правильно зрозуміти науково-технічний текст авіаційної тематики, необхідно знати авіабудування і пов'язану з ним англійську термінологію. Окрім цього, для правильного відтворення змісту тексту українською мовою необхідно знати відповідну українську авіаційну термінологію і добре володіти українською літературною мовою загалом.

Література

1. Бондарчук М.М. Структурно-семантичні параметри російської авіаційної терміносистеми (макрополе «рух літального апарата»): дис... канд. філол. наук: 10.02.02. / Бондарчук М.М. – К., 2000. – 267 с.
2. Гільченко Р.О. Загальні аспекти нормалізації авіаційних термінів // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: Зб. наук. праць. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2002. – Вип. 2. – С. 75 – 84.
3. Горохова Т.Б. Пути образования и функционирования аббревиатур в авиационной терминологии. – Режим доступу до ресурсу: <http://fixed.ru/prikling/conf/stilsist1/putionnuetso.html>.
4. Успенский Л.В. Материалы по языку русских летчиков // Язык и мышление. – М.: Л.: Изд-во АН СССР, 1936. – VI-VII. – С. 163-217.